Zloupotreba psihoaktivnih supstanci među adolecentima

Abuse of psychoactive substances among adolescent

Despotović Milena¹, Despotović Mile²,
Đukić Dejanović Slavica³, Janković Slaviša²,
Ilić Biljana², Arsić Slađana², Valentina Talevska⁴

1. Freelance social worker, Jagodina
2. Visoka medicinska škola, Čuprija
3. Fakultet medicinskih nauka, Kragujevac
4. Javna zdravstvena ustanova Psihijatrijska bolnica "Demir Hisar", Demir Hisar, BJR Makedonija

PRIMLJEN 14.10.2013.
PRIHVAĆEN 06.11.2013.

SAŽETAK

Upotreba psihoaktivnih supstanci od strane adolescenata jedan je od ozbiljnijih problema savremenog društva. Osim što ugrožava živote mladih pojedinaca, upotreba psihoaktivnih supstanci među adolescentnom populacijom utiče na čitavo društvo i prei da izazove trajnu nestabilnost društva. Korišćenje psihoaktivnih supstanci nosi sa sobom brojne rizike i probleme. Pored toga što negativno deluje na zdravlje adolescenata, povlači za sobom brojna rizična ponašanja i izoženost opasnosti. Zbog takvog stanja, stvara se potreba da se reaguje i pristupi kreiranju programa prevencije. Brojna istaživanja nastoje da ispituju aspekte upotrebe PAS u adolescenciji i dođu do rezultata koji će pomoći u suzbijanju ovog značajnog problema. Najčešće su ispitivani pojedinačni, psihološki faktori, interpersonelni činioci, uticaj društva i njegovih delova, razni socijalni činioci i biološki faktori. Utvrđeno je da traženje senzacija, društveno suočavanje, direktna agresivnost, loše školsko postignuće i niži nivo roditeljskog staranja utiču na nezakonitu upotrebu droga i konzumiranje alkohola. Potrebno je ispitati i sve posledice do kojih dovodi upotreba psihoaktivnih supstanci i do kojih razmera efekti upotrebe supstanci tačno dosežu, bilo da se radi o efektima koji utiču na psihofizičko zdravlje pojedinca, njegovo ponašanje, odnose sa drugima ili socijalno funkcionisanje. Upotreba PAS među adolescentnom populacijom predstavlja globalni problem i tiče se adolescenata širom sveta, bez obzira na razvijenost određenog društva, njegove karakteristike, kulturu, ekonomske faktore, školski sistem i druge aspekte. Ovaj rad ima za cilj da upoređujući podatke iz različitih studija širom sveta, razjasni aspekte upotrebe psihoaktivnih supstanci među adolescentnom populacijom i pruži novi uvid u ovaj kompleksni problem.

Ključne reči: adolescencija; zloupotreba PAS; ponašanje adolescenata; zavisnost od PAS; zdravlje

Despotović Milena¹, Despotović Mile²,
Đukić Dejanović Slavica³, Janković Slaviša²,
Ilić Biljana², Arsić Slađana², Valentina Talevska⁴

1. Freelance social worker, Jagodina, Serbia
2. High Medical School of Professional Studies in Cuprija, Cuprija, Serbia
3. Faculty of medical science Kragujevac, University of Kragujevac, Serbia
4. Public Health Institution Psychiatric hospital "Demir Hisar", Demir Hisar, FYR Macedonia

PRIMLJEN 14.10.2013.
PRIHVAĆEN 06.11.2013.

ABSTRACT

Substance abuse by the adolescent is one of the serious problems of modern society. In addition to putting the lives of the young in danger, substance abuse among the adolescent population affects the entire society and threatens to cause permanent instability of the society. Substance abuse is tied with numerous risks and problems. Besides the negative health effects, it comes together with numerous risky behaviors and the exposure to danger. Due to such circumstances, there exists a need to react and create a prevention program. Numerous researches are aimed at studying the aspects of substance abuse in adolescence and arriving at results that will help suppress this significant problem. Most commonly examined are individual and psychological factors, interpersonal factors, influence of society and its components, various social and biological factors. It has been determined that the pursuit of sensations, social confrontation, direct aggressiveness, poor school performance and lower level of parental care influence use of drugs and alcohol. It is necessary to examine all consequences that result from substance abuse, as well as the scale and reach of abuse effects. This holds for effects concerning psycho-somatic health, behavior, interpersonal relationships, and social functioning. Substance abuse among adolescent population is a global problem, regardless of the development stage of a certain society, its characteristics, culture, economic factors, education system and other aspects. By comparing data from various studies from around the world, this work aims to clarify the aspects of substance abuse among adolescents and provide a new insight into this complex problem.

Keywords: adolescent; substance abuse; adolescent behavior; substance-related disorders; health

KORESPONDENCIJA / CORRESPONDENCE

Mile Despotović, Visoka medicinska škola strukovnih studija, Čuprija, Bulevar Vojske bb, tel 064 16 39 246, E-mail: despotmile@gmail.com
Mile Despotovic, College of Health Studies, Cuprija, Serbia, Bulevar Vojske bb, Serbia Phone: +381 64 16 39 246, E-mail: despotmile@gmail.com

UVOD

Zloupotrebom se smatra svaka rizična, odnosno štetna upotreba psihoaktivnih supstanci (droge, alkohola, lekova). Problematika upotrebe i zloupotrebe PAS dugo je prisutna u ljudskoj istoriji. U zavisnosti od kulture, društva i vremena, psihoaktivne supstance imale su različit status. Ipak, neosporno je da PAS izazivaju mnoge probleme vezane za psiho-fizičko zdravlje čoveka i ugrožavaju njegovo socijalno funkcionisanje. Zloupotreba psihoaktivnih supstanci od strane adolescenata jedan je od ozbiljnih problema savremenog društva. Broj novih supstanci se sve više i više povećava, a informisanost adolescenata o štetnosti ovih supstanci često nije dovoljna. Upotreba supstanci izaziva brojne negativne posledice po zdravlje mladog čoveka i ugrožava njegov život. Međutim, osim što ugrožava živote mladih pojedinaca, upotreba psihoaktivnih supstanci među adolescentnom populacijom utiče na čitavo društvo i pretili da izazove trajnu nestabilnost društva. Zbog takvog stanja, stvara se potreba da se reaguje i pristupi kreiranju programa prevencije. Brojna istaživanja nastoje da ispitaju aspekte adolescentne zloupotrebe PAS i dođu do podataka koji će pomoći u suzbijanju ovog značajnog problema. Prvo, potrebno je ispitati razloge zbog kojih dolazi do ove pojave, kao i faktore koji na nju utiču. Najčešće su ispitivani pojedinačni, psihološki faktori, interpersonalni činioci, uticaj društva i njegovih delova, razni socijalni činioci i biološki faktori. Neka od istaživanja nastoje da dođu do preciznih statističkih podataka i ispitaju koja je to grupa adolescenata najviše sklona eksperimentisanju supstancama. Nacionalne studije daju prikaz stanja u određenoj zemlji, a poređenjem studija iz različitih zemalja mogu se pratiti sličnosti i razlike i pronaći nova rešavanja i odgovori na ovaj problem. Najzad, potrebno je ispitati sve posledice do kojih dovodi upotreba psihoaktivnih supstanci i do kojih razmera efekti upotrebe supstanci tačno dosežu, bilo da se radi o efektima koji utiču na psiho-fizičko zdravlje pojedinca, njegovo ponašanje, odnose sa drugima ili socijalno funkcionisanje. Ovaj rad ima za cilj da upoređujući podatke iz različitih studija širom sveta, razjasni aspekte upotrebe psihoaktivnih supstanci među adolescentnom populacijom i pruži novi uvid u ovaj kompleksni problem.

Faktori koji dovode do upotrebe PAS među adolescentima

Istraživačke studije u ovoj oblasti su definisale faktore koji najčešće dovode do zloupotrebe PAS-a: biološki činioci (genetski, neuriološki, idiosinkrazijski fiziološki, biološke osnove psihološkog funkcionisanja), psihološki razvoj u adolescenciji, interpersonalni (funkcionisanje porodice, vršnjački odnosi), činioci u zajednici – socijalni činioci.

Analiza podataka prikupljenih u 2004. i 2005. godini, u Junanu u Kini pokazala je da je radoznalost najčešće prijavljivani razlog uzimanja droga i većina ispitanika je izjavila da su imali malo ili nimalo znanja o štetnosti psihoaktivnih supstanci pre nego što su počeli sa upotrebom. Slučajni uzorak obuhvatio je 467 registrovanih narkomana mladih od 25 godina. Većina narkomanima je počela da koristi droge u dobi od 13-14 godina.¹ Međutim, radoznalost nije jedini faktor koji utiče na uzimanje narkotika. Narkomanija među adolescentima je vrlo kompleksna pojava i potrebno je pažljivo ispitati sve faktore koji na nju utiču. Porodični faktori, karakteristike društva, socijalni status, vršnjačka grupa, školski sistem, i psihološki profil, samo su neki od faktora koji mogu uticati na ponašanje adolescenata, pojedinačno ili u zavisnosti jedan od drugoga. Brojne studije nastoje da razjasne kako određeni faktori utiču na pojavu narkomanije među adolescentima. Ona mogu istraživati veći broj faktora, ili se fokusirati na samo jedan faktor, odnosno specifičnu grupu faktora. Konzumiranje alkohola, zloupotreba alkohola i nezakonite upotrebe droga ispitivane su na reprezentativnom uzorku od 1076 urbanih italijanskih srednjoškolaca uzrasta od 14 do 19 godina u 2001. godini. Pored pitanja o drogi, učenici su odgovarali na pitanja o školskim dostignućima i upotrebi psihoaktivnih supstanci od strane njihovih drugova. Alkohol je probalo 80.5%, kanabis je probalo 26.2 % učenika, 2.8% probalo je ekstazi, 3.8% probalo je heroin, a kokain je probalo 8.3 % učenika. Adolescenti počinju rano sa uzimanjem supstanci, već sa 14-16 godina starosti. Utvrđeno je da traženje senzacija, društveno suočavanje, direktna agresivnost, loše školsko postignuće i niži nivo roditeljskog staranja utiču na nezakonitu upotrebu droga i konzumiranje alkohola. I stalni korisnici psihoaktivnih supstanci i oni koji samo eksperimentišu se odlikuju višim nivoom agresivnosti i potragom za senzacijama, bez značajne razlike, u poređenju sa studentima koji nisu imali iskustva sa uzimanjem psihoaktivnih supstanci.² Slično istaživanje sprovedeno je i u Španiji. Uzorak od 657 adolescenata (367 devojaka i 290 momaka) procenjivao je stresne životne događaje, kognitivne šeme grandioznosti i nedovoljne samokontrole, impulsivni stil rešavanja problema i upotrebu supstanci. Rezultati su pokazali da su stresni životni događaji i kognitivne šeme značajno povezani sa upotrebom supstanci. Pored toga, impulsivni stil rešavanja problema utiče na odnos između stresora i supstance tako što jača ovaj odnos među adolescentima koji reaguju impulsivno. Najzad, rezultati ukazuju da dečaci više koriste marihuanu, kokain, LSD i ekstazi, dok su devojke sklonije uzimanju duvana.³ Još jedna studija iz Španije fokusira se na moguće razlike u zaštitnim faktorima koji se tiču korišćenja supstanci u ranoj i srednjoj adolescenciji. Istraživanje je obuhvatilo dva uzorka, prvi se sastojao od 450 adolescenata, uzrasta od 12 do 14 godina, a drugi od 203 adolescenata, uzrasta od 15 do 17 godina. Rezultati su pokazali da je ko-

munikacija u porodici važan zaštitni faktor u obe grupe, dok visoko društveno samopoštovanje predstavlja faktor rizika u srednjoj adolescenciji. Samopoštovanje u porodici adolescenata i stav prema vlasti su takođe relevantni faktori za oba uzorka.⁴ Rezultati istraživanja sprovedenog 2000. i 2001. godine u kome je učestvovalo 17 215 studenata iz Paname, Kostarike i Gvatemale, poslužili su kao osnova analize o rizičnim i protektivnim faktorima vezanim za adolescentnu narkomaniju. Ispitivana je upotreba alkohola, duvana, marihuane i drugih droga (inhalanti, sredstva za umirenje, kokain, kreka, ekstazi), i problemi sa drogom i alkoholom. Faktori rizika uključuju disregulaciju, probleme vezane za drogu i alkohol u porodici, negativne porodične interakcije, loše školsko postignuće, probleme sa vršnjacima i izloženost nasilju zajednice. Zaštitni faktori uključeni ličnu veru u Boga, pozitivnu porodičnu interakciju, religioznost roditelja i pozitivnu učenik-nastavnik interakciju. Pronađena je linearna veza između broja rizičnih i protektivnih faktora i upotrebe supstanci, međutim, faktori rizika su znatno jače povezani sa upotrebom supstanci nego što su zaštitni faktori.⁵

Neka istraživanja se fokusiraju isključivo na socijalne faktore i njihov pozitivan ili negativan uticaj na upotrebu droga kod adolescenata. Osnovni cilj istraživanja sprovedenog u Mađarskoj, bio je da se ispita uloga koju društvene orijentacije igraju u zdravstvenom ponašanju adolescenata. U istraživanju je učestvovalo 548 adolescenata, uzrasta od 14 do 20 godina, iz dva okruga u Mađarskoj. U upitniku su postojala pitanja koja se tiču starosti, pola, obrazovanja roditelja, socioekonomskog statusa, postignuća u školi, zdravstvenih navika, takmičarskog ponašanja i socijalnog poređenja. Analiza je pokazala da adolescenti koji imaju više sklonosti ka takmičarskom ponašanju imaju više iskustva sa uzimanjem psihoaktivnih supstanci. Socijalno poređenje, međutim, bilo je povezano sa nižim nivoima korišćenja psihoaktivnih supstanci. I takmičarsko ponašanje i socijalno poređenje su češće registrovani kod dečaka. Socijalno poređenje je takođe doprineo unapređenju zdravstvenog ponašanja među dečacima. Čini se da su socijalne orijentacije manje bitne u zdravstvenim ponašanjima kod devojaka.⁶ Na uzimanje psihoaktivnih supstanci među adolescentima mogu uticati i vršnjaci i porodica. Neke studije posebnu pažnju pridaju ovim faktorima. Ukupno 2453 učenika sedam američkih srednjih škola imalo je obavezu da pet puta, u periodu od šestog do devetog razreda, dostavi informacije o pušenju, opijanju, upotrebi marihuane, broju prijatelja koji koriste neku psihoaktivnu supstancu i ponašanju roditelja. Upotreba psihoaktivnih supstanci predviđala je veći broj prijatelja koji koriste neke od supstanci, a prijatelji koji koriste supstance utiču na upotrebu supstanci kod adolescenata, osim u slučaju pušenja.⁷

Studija sprovedena u Brazilu imala je za cilj da proceni vezu između uzimanja psihoaktivnih supstanci (alkohol, duvan i nezakonite droge) i porodičnih problema kod 965 mladih iz 50 javnih škola u dva grada u državi Sao Paulo u Brazilu, u 2007. godini. Upotreba alkohola, duvana i ilegalnih droga je povezana sa negativnom procenom porodičnih odnosa, nedostatkom podrške i upotrebom psihoaktivnih supstanci od strane članova porodice. Adolescenti koji su prijavili da su koristili alkohol, duvan i nedozvoljene droge imali su više porodičnih problema od onih koji ne konzumiraju bilo koju supstancu.⁸

Jedno istraživanje sprovedeno među adolescentima u Tunisu otkrilo je da su faktori rizika u vezi sa upotrebom droga muški pol, upotreba duvana ili alkohola, nasilno ponašanje i konflikti odnos sa roditeljima. Ovo istraživanje je sprovedeno među 353 tinejdžera u školama na području Tunisa putem anonimnog upitnika. Đaci su imali između 12 i 24 godina i bilo je više momaka nego devojaka (51.6 % prema 48.4 %). Tri četvrtine učenika je čulo za drogu, kanabis je najpoznatija droga, skoro 13 % učenika je izjavilo da je konzumiralo drogu bar jednom, a polovina među njima je to činila više od 3 puta.⁹ Neke od ranije sprovedenih studija iz raznih evropskih zemalja pokazale su da adolescenti nižeg obrazovanja češće učestvuju u ponašanju zdravstvenih rizika u odnosu na visoko obrazovane mlade. Ovaj podatak je bio povod za sprovođenje studije koja istražuje posredničke uloge roditeljskog znanja i druženja sa vršnjacima u odnosu. Podaci su dobijeni iz nacionalno reprezentativnog uzorka holandskih adolescenata starih od 12 do 16 godina. Učestvovalo je ukupno 5422 adolescenta. Rizično ponašanje je mereno individualnim izveštajem adolescenata o svakodnevnom pušenju, upotrebi alkohola, upotrebi kanabisa u prethodnom mesecu i seksualnoj aktivnosti. Adolescenti nižeg obrazovanja prijavljuju da provode više vremena s vršnjacima nego visoko obrazovani mladi, a njihovi roditelji imaju manje znanja o životu svoje dece. Oba faktora pokazuju vezu sa ponašanjem zdravstvenih rizika.¹⁰ Postoji mišljenje da način na koji adolescenti provode slobodno vreme utiče na njihovu podložnost psihoaktivnim supstancama i znanje o njima. Mnogi mladi pripadaju raznim subkulturama koje mogu imati određeni stav o upotrebi psihoaktivnih supstanci. Takođe, mladi su izloženi medijskom sadržaju kroz koji se šalju razne poruke pozitivne ili negativne. Stil života, vrsta muzike koju adolescent sluša, pripadnost određenim grupama koja često imaju neka svoja posebna obeležja, zainteresovanost za sport i druge aktivnosti mogu da budu faktori koji modeluju adolescentov sistem vrednosti i pogled na svet i istovremeno snažno utiču na stav adolescenta prema psihoaktivnim supstancama.

Istraživanje sprovedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku od 24 593 školske dece uzrasta od 13 do 15

godina iz osam afričkih zemalja imalo je za cilj da ispita povezanost načina na koji adolescenti provode slobodno vreme, njihovu fizičku aktivnost i podložnost i učestalost korišćenja psihoaktivnih supstanci. Analiza je nastojala da utvrdi odnos između fizičke aktivnosti, šest posebnih kategorija za alkohol, duvan i drugih droge, socio-ekonomskog statusa i mentalnog zdravlja. Samo 14.2 % školske dece je često bilo fizički aktivno (5 i više dana u nedelji, najmanje 60 min/dan) u slobodno vreme, i to znatno više dečaci nego devojčice. Deca iz Ugande i Kenije su bila najviše fizički aktivna (17.7 % i 16.0 %, respektivno), a zambijska i senegalaska deca najmanje (9.0 % i 10.9 %, respektivno). Učestalost konzumiranja alkohola i viši socioekonomski status su varijable koji su značajno povezane sa fizičkom aktivnošću u slobodno vreme, dok varijable za cigarete, upotrebu droga i mentalno zdravlje nisu. Fizička neaktivnost od pet i više sati dnevno provedenih sedeći je snažno povezana sa svim varijablama korišćenja supstanci. Rezultati ukazuju da na učestalost fizičke aktivnosti u slobodno vreme utiče učestalost upotrebe alkohola, ali ne utiču duvan i nezakonite droge, dok je fizička neaktivnost u slobodno vreme povezana sa alkoholom, duvanom i korišćenjem droga među adolescentima.¹¹ Postavlja se pitanje koliko bavljenje sportom utiče na upotrebu psihoaktivnih supstanci među adolescentima i javlja se potreba da se ovaj faktor posebno ispita. Jedno od istraživanja koje se bavi ovom temom bazira se na upitnicima koje su popunjavali norveški adolescent stari između 13 i 19 godina; 1992, 1994, 1999. i 2006. godine. Analize su pokazale da je početni nivo učešća u organizovanim sportovima predvideo rast upotrebe alkohola. Adolescenti koji su se bavili timskim sportovima imali su veći rast upotrebe alkohola, ali niži rast upotrebe duvana i kanabisa, tokom adolescencije i ranog odraslog doba u odnosu na one koji se bave tehničkim sportovima i sportovima snage. Vežbanje sportova izdržljivosti, za razliku od tehničkih ili sportova snage, predvidelo je smanjeni rast intoksikacije alkoholom i smanjenu upotrebu duvana.¹² Skoro 1000 nemačkih adolescenata (uzrasta 14-18 godina) popunjavalo je sveobuhvatan niz upitnika u cilju procene anksioznosti i depresije, osobina zavisnosti, pušenja i alkoholizma, zdravstvenog stanja, percepciji o sebi, roditeljskog prihvatanja i obrazovnog nivoa. Rezultati su pokazali jaku povezanost između učešća u sportskim aktivnostima i tipova ličnosti otpornih na droge i alkohol. Fizička aktivnost je dodatno povezana sa dobrim fizičkim i psihičkim zdravljem.¹³

Omladinske subkulture (hip-hop, pank, skinhead, techno, metal) poznate su po određenim životnim stilovima, muzičkim sklonostima, zajedničkim vrednostima i specifičnom ponašanju svojih članova. Subkultura nije samo obična vršnjačka grupa, nju odlikuje određeni sistem vrednosti, izuzetno jake veze među članovima, specifični simboli ili čak radnje koji mogu da imaju ritualni karakter.

Veza između upotrebe psihoaktivnih supstanci i pripadnosti raznim subkulturama je tema koju treba pažljivo ispitati. Cilj studije sprovedene u Slovačkoj bio je da se proceni veza između pripadnosti subkulturama u adolescenciji i upotrebe psihoaktivnih supstanci (duvan, alkohol i marihuana), i da li pol, porodica i upotreba ovih supstanci od strane vršnjaka mogu da objasne ovu povezanost. Pripadnost subkulturama je značajno povezana sa upotrebom supstanci. Samo deo ovog rizika može se povezati sa polom, porodičnim statusom i vršnjačkim uticajem.¹⁴ Još jedan značajan faktor koji je usko povezan sa omladinskim subkulturama je muzika. Na osnovu muzičkog ukusa, mladi modeluju sopstveni način i stil života. Dodatna izloženost medijima čini muziku još značajnijim faktorom. Medijske ličnosti i popularna kultura takođe mogu da imaju jak uticaj na mlade. Jedna novija studija iz Amerike ispituje potencijalni uticaj muzičkog sadržaja iz medija (od televizije, internet i magazina) na upotrebu alkohola, cigareta i marihuane među adolescentima. Indirektni efekti su povezani sa vršnjačkom upotrebom supstanci i testirani su u četvorotalasnom longitudinalnom skupu podataka (2 729 adolescenata za alkoholni model, 2 716 adolescenata za model cigareta i 2 710 studenata za marihuana-model) iz škola širom SAD-a. Rezultati potvrđuju direktne efekte medija na uzimanje alkohola i cigareta i indirektno kroz druženje sa vršnjacima koji uzimaju supstance - za sve 3 supstance. Ovo istraživanje, u kombinaciji sa prethodnim studijama nekoliko istraživačkih timova, ukazuje da je popularna muzika faktor rizika koji utiče na ponašanje mladih adolescenata prema nekoj supstanci. Uticaj je delom objašnjen ulogom medijskog sadržaja vezanog za muziku u socijalizaciji sa grupama vršnjaka koji koriste neku od supstanci.¹⁵ Ukupno 18 103 petnaestogodišnjaka iz 10 evropskih zemalja, 2005-2006. godine, izjašnjavalo se o svom muzičkom ukusu i upotrebi bilo koje od psihoaktivnih supstanci. Sklonost ka mainstream popu i klasičnoj i džez muzici negativno su povezani sa upotrebom psihoaktivnih supstanci, dok je sklonost ka dance (house/trance/techno/hardhouse) pozitivno povezana sa korišćenjem psihoaktivnih supstanci. U tri zemlje, identifikovani su veze između preferiranja rok muzike (rok/hevi metal/punk/hardcore/gothic) i upotrebe supstanci, a asocijacija između urbane muzike (hip-hop i R&B) i upotrebe psihoaktivnih supstanci je samo delimična. Nema značajne razlike među polovima.¹⁶

Istraživanja su pokazala da je religioznost povezana sa nižim nivoima upotrebe psihoaktivnih supstanci u adolescenciji. Međutim, mnoga istraživanja su ograničena problemima koji se tiču kvalitativnih i analitičkih strategija. Rezultati američkog istraživanja koje je nastojalo da ove probleme eliminiše i dođe do jasne slike kada je u pitanju veza između religioznosti i upotrebe psihoaktivnih supstanci pokazuju da religioznost smanjuje šanse za upotrebu du-

vana, pijanstvo, zloupotrebu lekova, upotrebu marihuane i drugih nezakonitih droga. Ove veze su delimično objašnjene stavovima ispitanika i njihovih vršnjaka i, u manjoj meri, psihološkim stanjem ispitanika. Uticaj stavova adolescenata na odnos prema supstancama je naročito izražena, i objašnjava 41 % (marihuana) i 53% (duvan) asocijacija između religioznosti i mišljenja o upotrebi supstanci.¹⁷

Dodatno, treba još spomenuti da traumatična iskustva, nasilje u porodici i razni vidovi zlostavljanja u detinjstvu mogu biti faktori koji utiču na korišćenje psihoaktivnih supstanci u adolescenciji. Tako na primer, seksualno zlostavljanje i zloupotreba ostavljaju trajne posledice na zdravlje mladog čoveka i mogu da budu uzrok raznih vidova rizičnih ponašanja. Neke od studije istražuju ovu temu. Adolescenti iz 27 škola u Južnoj Australiji stari 13 (n = 2596), 14 (n = 2475) i 15 godina (n = 2290) popunjavali su upitnik koji je sadržao pitanja koja se tiču seksualnog zlostavljanja, učestalosti upotrebe psihoaktivnih supstanci, depresije, porodičnog funkcionisanja i antisocijalnog ponašanja. Rezultati su pokazali da je seksualno zlostavljanje značajno povezano sa asocijalnim ponašanjem, dok je rizik od ekstremne upotrebe supstanci povećan više od četiri puta kod seksualno zlostavljanih devojčica (13 godina) i dečaka (13-15 godina) u odnosu na one koji nisu imali slično iskustvo.¹⁸ Pažljivim ispitivanjem 150 učesnica koje su bile deo američke studije o uticaju porodičnog nasilja na živote žena i dece, otkrivno je da seksualno zlostavljanje u detinjstvu jeste povezano sa kasnijom upotrebom psihoaktivnih supstanci. Ova veza je bila stalna kada su faktori poput starosti, ostalih oblika zlostavljanja (fizičkog, izloženosti nasilju u porodici), depresije i agresije u detinjstvu, porodičnih prihoda i upotrebe psihoaktivnih supstanci od strane njihovih majki bili kontrolisani.¹⁹

PAS kao globalni problem

Globalno društvo suočava se sa brojnim teškoćama koje opstaju uprkos stalnom napretku i modernizaciji. Trgovina ljudima, terorizam i siromaštvo, samo su neki problema koje treba spomenuti. Ništa manji problem nije ni upotreba psihoaktivnih supstanci među globalnom populacijom, uključujući adolescente širom sveta.

Upotreba PAS među adolescentnom populacijom nije problem samo jednog tipa društva ili jednog segmenta društva. Ova pojava predstavlja globalni problem i tiče se adolescenata širom sveta, bez obzira na razvijenost određenog društva, njegove karakteristike, kulturu, ekonomske faktore, školski sistem i druge aspekte. Istraživanja pokazuju da je upotreba PAS među adolescentima problem u zemljama koje naizgled nemaju mnogo toga zajedničkog;

od razvijenih zemalja Zapada, preko bivših komunističkih zemelja Istočne Evrope, sve do zemalja trećeg sveta, poput azijskih i afričkih zemalja. U određenom društvu, varijacije u odnosu na pol ili etničku pripadnost mogu postojati, ali to nikako ne umanjuje značaj problema. Kako je upotreba psihoaktivnih supstanci izuzetno složen i ozbiljan problem, nije dovoljno samo ispitati faktore koji utiču na njen nastanak. Brojna istraživanja, sprovedena širom sveta, nastoje da obuhvate što više aspekata adolescentne zloupotrebe PAS i što detaljnije rasvetle ovaj ozbiljni problem. Istraživanja nastoje da daju realističan prikaz problema i mogu da posluže kao temelj strategija za borbu protiv adolescentne narkomanije. Takođe, ovakva istraživanja su najbolji izvor statističkih podataka i identifikacije određenih grupa mladih, sklonih ka korišćenju psihoaktivnih supstanci. Multinacionalna društva nastoje da utvrde da li pripadnost određenoj etničkoj grupi utiče na upotrebu psihoaktivnih supstanci.

Američki istraživači su analizirali nacionalno reprezentativne uzorke američkih srednjoškolaca, u periodu od 1976. do 2000. godine, s ciljem da ustanove etničke razlike kada je u pitanju upotreba psihoaktivnih supstanci među adolescentima. U proseku, adolescenti Indijanci su pokazali najveću stopu korišćenja duvana, alkohola, i ilegalnih droga. Amerikanci kubanskog porekla i belci takođe imaju relativno visoku stopu uzimanja supstanci, zatim slede Amerikanci meksičkog i portorikanskog porekla. Drugi Latinoamerikanci, Afroamerikanci i Amerikanci azijskog porekla, prijavili su najniži nivo upotrebe droge. Većina ovih razlika su dugotrajne ipak, neke su se povećale, a druge smanjile u poslednjih 25 godina.²⁰

U multinacionalnim višeklasnim društvima sprovode se i istraživanja koja se tiču samo jednog segmenta društva ili samo jednog dela populacije. Američke tinejdžerke azijskog porekla suočavaju se sa sve većim rizicima za uzimanje psihoaktivnih supstanci. U periodu od avgusta 2007. do marta 2008, 135 para azijsko-američkih devojaka (prosečne starosti 13.21 godina) i njihovih majki (prosečne starosti 39.86 godina) regrutovano je iz 19 američkih država sa značajnom azijskom populacijom. Devojke i njihove majke su popunjavale online ankete. U odnosu na devojke koje ne koriste psihoaktivne supstance, devojke koje ih koriste imale su viši nivo depresivnih simptoma, a njihove majke i drugarice su češće koristile neku od supstanci. Ove devojke su takođe imale značajno niži nivo zadovoljstva sopstvenim telom, smanjenu sposobnost rešavanja problema, manji roditeljski nadzor, smanjenu komunikaciju sa svojim majkama i manje porodičnih pravila koja su se ticala upotrebe supstanci. Sastav domaćinstva, kultura i školsko postignuće nisu povezani sa upotrebom supstanci među ovom populacijom.²¹

Ukupno 20 055 američkih adolescenata, starosti između 10 i 19 godina (53% ženskog porekla; 55.1% crnaca, 44.9% belaca), učestvovalo je u istraživanju koje je imalo za cilj da odgovori kada i na kojim mestima adolescenti najčešće konzumiraju psihoaktivne supstance. Analiza dobijenih podataka je pokazala da stariji adolescent češće koriste psihoaktivne supstance u kući svojih prijatelja, u školi i u autu, u poređenju s mladim adolescentima. Takođe, stariji adolescenti u manjoj meri konzumiraju alkohol kod kuće. Dečaci su skloni da koriste marihuanu i alkohol u školi i u noću tokom vikenda, s tim da alkohol često koriste i u autu, dok devojke imaju tendenciju da marihuanu i alkohol koriste tokom vikenda. Belci imaju više tendencija da koriste neku od supstanci u kući svojih prijatelja i tokom vikenda, da puše u školi, u autu i noću tokom vikenda, kao i da konzumiraju alkohol kod kuće. Crnci najčešće konzumiraju alkohol kod kuće, u školi, u autu, posle škole i noću tokom vikenda, a takođe često koriste marihuanu u školi.²²

Upoređivanjem istraživanja sprovedenih u različitim državama i društvima, otkrivaju se kulturni aspekti, identifikuju se značajne sličnosti i razlike kada je u pitanju adolescentna upotreba psihoaktivnih supstanci. Ne treba zanemariti da pažljivo proučavanje studija doprinosi pronalaženju rešenja za već spomenuti problem i uočavanju promena u oblasti vezanoj za adolescentnu upotrebu supstanci. Smatra se da se prevalenca upotrebe droga među mladima verovatno menja. Učestalost upotrebe kanabisa se iz gradova postepeno širi se na selo, a javljaju se i nove vrste psihoaktivnih supstanci.

U Norveškoj, u gradu Hamaru, 1999. godine, anonimni upitnik popunjavalo je 1.002 učenika, 79% svih učenika srednjih škola. 1.001 učenika je odgovorio je na sva pitanja u vezi sa upotrebom droga: 40 % je koristilo duvan, 26 % je pilo alkohol nedeljno, 26 % je probalo kanabis, dok ga je 5 % koristilo na mesečnom nivou, 4 % je probalo amfetamine, 2 % je probalo ekstazi, a 1 % učenika je probao heroin/kokain. U poređenju sa podacima iz 1991, upotreba kanabisa među adolescentima u Norveškoj se povećala sa 8% na 25%, dok se mesečno korišćenje povećalo sa 2% na 5 %.²³

Rezultati kineskog istraživanja sprovedenog među učenicima srednjih škola u Pekingu, Hangzhou, Vuhanu i Urumchi, starih između 13 i 15 godina, pokazali su da je od 7 344 učenika od 1. do 3. razreda, 36.5 % probalo, dok je 14.4 % pilo alkohol u poslednjih 30 dana. Ukupno 9.9 % se napilo, a 1.6 % je koristilo ilegalne droge. Stariji studenti i dečaci imali su veće stope zloupotrebe alkohola i droga, od onih u nižim razredima, mlađih studenata i devojaka.²⁴

S ciljem da istraži upotrebu psihoaktivnih supstanci među adolescentnom populacijom jednog grada u Brazilu

napravljen je upitnik kako bi se prikupili sociodemografski podaci i identifikuje obrazac upotrebe psihoaktivnih supstanci u 20% javnih i privatnih škola. Najčešće konzumirana supstanca je bio alkohol (68.9 %), zatim duvan duvan (22.7 %); dok su najčešće korišćene ilegalne droge bile rastvarači (10,0 %), marihuana (6.6 %), benzodiazepani (3.8 %), amfetamini (2.6 %), kokain (1.6 %), i antiholinergici (1.0 %).²⁵ Rezultati iz Hrvatske pokazali su da je skoro 90 % urbanih adolescenata eksperimentisao sa alkoholom bar jednom, 80% je probalo duvan, 39% marihuanu, a 9% ekstazi. Čak 36% redovno konzumira alkohol, 28% puši svaki dan, dok 11% učenika nekoliko puta mesečno koristi marihuanu. Iako ne postoji statistički značajna razlika na osnovu pola u eksperimentisanju sa psihoaktivnim supstancama, momci češće koriste psihoaktivne supstance od devojaka. Oko 43 % ispitanika smatralo je da konzumiranje marihuane treba da postane zakonski dozvoljeno, dok je 37 % bilo protiv. Ustanovljeno je da su najbolji prediktivni faktori za upotrebu psihoaktivnih supstanci istorija visoko rizičnog i delinkventnog ponašanja, problematično prilagođavanje školi, dominacija hedonističkih vrednosti i loši porodični odnosi.²⁶ Istraživanje u Bosni obuhvatilo je 356 adolescenata. Skoro polovina ispitanika pušila je barem jednom u životu, a oko 80 % je probalo alkohol. Marihuanu koristi 7 % učenika. Dečaci češće koriste alkohol i marihuanu nego devojčice. Lekove za smirenje bez recepta nadležnog lekara koristi 10.9 % učenika, dok 2.2 % učenika koristi sedative sa adekvatnim receptom lekara. Zajednička stvar, vezana za potrošnju i upotrebu sve tri supstance, bila je činjenica da i prijatelji koriste neku od supstanci. Takođe, postoji značajna korelacija između konzumiranja alkohola roditelja i njihove dece. Nisko samopoštovanje ispitanika je statistički značajno povezano sa korišćenjem sva tri supstance.²⁷

Istraživanje sprovedeno u 9 velikih gradova Turske obuhvatilo je uzorak od 1250 učenika osnovnih i 2500 učenika srednjih škola iz svakog grada. Upitnik je popunjavalo ukupno 11 989 učenika osnovnih škola i 12 270 učenika srednjih škola. Generalno, Izmir je imao najvišu stopu upotrebe supstanci među ovom populacijom. Duvan je pušilo najmanje jednom u životu 16.1 % osnovnoškolaca, 15.4 % je probalo alkohol, a 1.7 % je koristilo inhalante i ostale droge. Ukupno 55.9 % srednjoškolaca je pušilo, alkohol je probalo 45.0 %, kanabis 4.0 %, inhalante 5.1 %, dok je heroin i ekstazi probalo 2.5% učenika srednjih škola. Utvrđeno je da je rizik od korišćenja neke od ovih supstanci veći u privatnim nego u javnim školama. Mladi u Turskoj ređe eksperimentišu sa drogama, ali je stopa pušenja veća nego u drugim zemljama.²⁸

U jednom domaćem istraživanju učestvovalo je 1 011 učenika osnovnoškolskog uzrasta (sedmi i osmi razred) i srednjih škola (sva četiri razreda) na području Beograda

od oktobra 2003 do januara 2004. Od ukupnog broja, 457 (45.2 %) su bili osnovci, a 554 (54.8 %) srednjoškolci. Bilo je 524 (51.8 %) učenika muškog pola i 487 (48.2 %) učenika ženskog pola. Ukupno 14.2 % ispitanika je probalo neku psihoaktivnu supstancu. Najčešće korišćena supstanca je bila marihuana (10.8 %) koju je u uzrastu od 15 godina probalo 12.7% ispitanika, zatim inhalanti (4.4 %), amfetamini (4.1 %), sedativi (3.7%), alkohol zajedno sa marihuanom (3.9 %), zatim kokain (2.8 %), heroin (2.3 %), alkohol u kombinaciji sa sedativima (2.2 %), i ekstazi (1.6 %). Slede anabolički steroidi, LSD i čarobne pečurke. Utvrđeno je da su večernji izlasci, pušenje i uzimanje alkohola tokom vikenda direktno povezani sa upotrebom psihoaktivnih supstanci.²⁹

Karakteristike učestalosti upotrebe i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci među adolescentskom populacijom ispitivane su i na teritoriji grada Kragujevca. Istraživanje je sprovedeno u periodu od oktobra 2007. do januara 2008. godine. Anketnim upitnikom obuhvaćeno je 1280 učenika 1. i 4. razreda medicinske, tehničke i ekonomske srednje škole u Kragujevcu, od toga 62% dečaka i 38% devojčica. Istraživanje je pokazalo da alkohol konzumira 45.5%, cigarete 20.6%, a drogu 3.1%. Marihuanu je probalo 7.8% ispitanika, i to 9.8% dečaka i 4.8% devojčica. Kao razlog uzimanja supstanci, najveći broj ispitanika naveo je radoznalost.³⁰

U cilju organizovanja prevencije bolesti zavisnosti u zajednici neophodno je uraditi istraživanje o nivou znanja, stepenu informisanosti, obrascima upotrebe i stavovima mladih o pojedinačnim klasama supstanci. Istraživanje s ovim ciljem sprovedeno je u Beogradu od strane Komisije za prevenciju zloupotrebe psihoaktivnih supstanci među mladima, tokom 2010/2011. godine. Reprezentativni uzorak činilo je 1103 učenika iz 16 osnovnih i srednjih škola grada Beograda. Nizak nivo tačnih odgovora je zapažena za načine korišćenja marihuane (5.3%), amfetamina (0.8%), efekte opijata (1.9%), načine upotrebe opijata (1.4%), efekte steroida (0.7%), vrste inhalanata (3.8%), vrste sintetičkih droga (18.7%) i mogućnostima detekcije supstanci u urinu (0.5%). Visok nivo tačnih odgovora zapažen je na pitanjima o posledicama korišćenja marihuane (84.4%), sedative (89.4%), mogućnosti nastanka zavisnosti od internet (85.7%), kompjuterskih igrica (86.4%) i kladionica (90.9%).³¹

Epidemiološki nadzor nad upotrebom droga među adolescentima i mladima, glavni je izazov kreatorima javnih politika. Jedno značajnije francusko istraživanje bavi se upotrebom psihoaktivnih supstanci u poslednjoj deceniji i oslanja se na anketu sprovedenu među adolescentima starim 17 godina, i opštom populacijom odraslih

(analiza je ograničena na ljude od 18-25). Evropska anketa sprovedena među šesnaestogodišnjacima je uzeta da bi se rezultati iz Francuske uporedili sa rezultatima iz drugih zemalja. Upotreba psihoaktivnih supstanci se povećava sa godinama tokom adolescencije, međutim, rezultati variraju od jedne supstance do druge. Od 2000. godine, upotreba duvana se smanjuje, dok je upotreba alkohola stabilna između 2003 i 2005, iako se pijanstvo kao pojava povećava od 2000 do 2005. Učestalost stalne ili povremene upotrebe kanabisa među sedamnaestogodišnjacima se ne menja od 2000. Konačno, prevalenca ekstazija i kokaina je porasla u ovom periodu, uprkos tome što je manja od 4 %. Rezultati upotrebe alkohola i duvana u Francuskoj su blizu evropskog proseka. Upotreba kanabisa je veća u Francuskoj nego u drugim zemljama. Skoro jedna trećina (31 %) francuskih učenika je koristila kanabis (19 % u prosečnoj evropskoj zemlji). Upotrebu inhalanata prijavilo je 12% mladih Francuza, što je blizu evropskog proseka, dok je 15 % francuskih učenika koristilo lekove za smirenje bez recepta, što je duplo više od evropskog proseka (6%).³²

Učestalost i trendovi upotrebe psihoaktivnih supstanci ispitivani su i u Litvaniji. Anketna istraživanja sprovedena su među učenicima prve godine stručnih škola u gradu Klaipedi. Slučajan uzorak obuhvatao je 912 i 342 učenika uzrasta 16-19 godina (iz zapadnih dela Litvanije). Upitnici su popunjeni anonimno u učionici. Pitanja su pokrivala informacije o drogama kao što su marihuana, klubske droge, lekovi i ostale droge. Logistička regresija je korišćena za procenu odnosa između različitih droga, psihosocijalne determinante ponašanja i zloupotrebe droga. Rezultati su pokazali da je 2004. godine 56.0 % ispitanika muškog pola i 42.0 % ženskih prijavilo korišćenje neke droge tokom života. Analiza standardizovanih podataka je pokazala povećanje rasprostranjenosti upotrebe droga tokom 2004-2006: do 65.5 % kod dečaka i do 44.0 % kod devojčica. Procenat korisnika klupskih droga značajno je povećan kod devojčica (sa 21.5% na 29.8 %) i bio je veći nego kod dečaka. Prosečan broj korišćenja droga različitih tipova se kod dečaka neznatno promenio (od 1.57% do 1.63%), ali je značajno porastao kod devojaka (od 1.49% do 1.88%). Upotreba droge je vezana za lokacije škole, komunikaciju sa prijateljima koji koriste droge, učešćem na žurke na kojima se koriste droge, upotrebom alkohola, i pušenjem.³³

Slične studije sprovedene su i u drugim delovima Evrope. Upitnik o upotrebi alkohola i droga bio je dostavljen srednjoškolcima iz poljskog grada Ščećina. Ukupno je bilo 918 učenika, starih između 13 i 16 godina. Čak 76% učenika priznalo je da konzumira alkohol, a 15% učenika je koristilo neku od psihoaktivnih supstanci.³⁴ U rumunskoj studiji iz 2011. ispitana je grupa srednjoškolaca primenom upitnika od 23 pitanja. Upotreba duvana je najniža u devetom raz-

redu i značajno više je zastupljena u višim razredima. Bez obzira na razred, ne postoje značajne razlike u broju dečaka i devojčica koji puše, a preko 80 % ispitanika je upozato sa zdravstvenim rizicima koje pušenje nosi. Oko četvrtina ispitanika spomenula je da je već sa 11 godina imala želju da proba pivo, dok dečaci prvi put probaju vino sa 14, a devojke sa 15 godina. Marihuana je droga konzumirana isključivo u devetom razredu i češće je zastupljena u odnosu na druge droge. Oko dve trećine anketiranih učenika je upoznato sa barbituratima i amfetaminima. Tokom srednje škole tinejdžeri su u iskušenju da eksperimentišu i probaju različite droge, iako vrlo dobro znaju koliko su ozbiljne zdravstvene posledice ovakvog ponašanja.³⁵

Cilj velike studije koja je obuhvatila 31 državu Evrope i Severne Amerike bio je da se uporedi korišćenja kanabisa od strane adolescenata u periodu između 2002. i 2006. godine i da istraži veze sa količinom vremena provedenog sa prijateljima tokom večeri. Studija je sprovedena u saradnji sa Svetskom zdravstvenom organizacijom, a učestvovalo je 93 297 adolescenata uzrasta od 15 godina. Rezultati su pokazali da se učestalost korišćenja kanabisa smanjuje u većini od 31 zemalja učesnica. Najupečatljiviji pad pronađen je u Engleskoj, Portugalu, Švajcarskoj, Sloveniji i Kanadi. Do povećanja konzumacije je došlo samo u Estoniji, Litvaniji, Malti i među ruskim devojka. Utvrđena je veza između večeri provedenih s vršnjacima i upotrebe kanabisa. Što su više vremena tokom večeri adolescenti provodili s prijateljima, postojala je veća verovatnoća da su koristili kanabis. Ova veza je bila dosledna za oba pola tokom svih godina istraživanja.³⁶

Uzorak od 1402 mladih uzrasta od 12-17 godina izdvojen je iz ankete Australijske Nacionalne strategije o drogama iz 2007. godine. Izvučeni podaci uključivali su trajanje upotrebe supstanci, pol, psihološki distres, fizičko zdravlje, mišljenje o vršnjačkoj upotrebi supstanci, socioekonomski status i regionalni faktor. Utvrđene su 3 latentne klase. Većina (79.6 %) adolescenata koristila je samo alkohol, 18.3 % adolescenata je uz alkohol koristila ograničeni spektar supstanci (alkohol, duvan i marihuana), dok je 2% koristilo prošireni spektar droga. Psihološki distres i mišljenje o vršnjačkoj upotrebi supstanci predviđeli su korišćenje više supstanci (pripadnost 2. i 3. grupi). Psihološki distres je bio važniji parametar za korišćenje proširenog spektra supstanci.

Psihoaktivne supstance konzumirane mogu da ugroze zdravlje adolescenata i utiču na njihovo ponašanje i socijalnu ulogu u društvu.³⁷ Istraživanja su pokazala da oko 80% britanskih petnaestogodišnjaka koristi alkohol, dok jedna trećina trinaestogodišnjaka i dve trećine petnaestogodišnjaka upotrebljava ilegalne droge, naročito

marihuanu. Smatra se da u inhalanti najveći uzročnik smrti kod mladih od 15 godina u ovoj zemlji, naročito kada su u pitanju deca beskućnici.³⁰

Jedno indijsko istraživanje sprovedeno je u 2 068 škola u oblasti Zapadni Bengal. Upitnik na lokalnom dijalektu merio je agresivost, suicidnost, upotrebu psihoaktivnih supstanci i seksualno rizično ponašanje. U trenutku sprovođenja istraživanja, duvan je koristilo 7.1 % adolescenata, alkohol 3.4%, a ilegalne droge 2.0 % ispitanih adolescenata. Muški pol, loš ekonomski status, izloženost elektronskim medijima i niska akademska dostignuća su faktori povezani sa većinom ispitivanih rizičnih ponašanja.³⁸

Upotreba alkohola i droga među Iranskim adolescentima je problem koji dovodi do brojnih zdravstvenih, socijalnih i obrazovnih teškoća. Istraživanje je sprovedeno 2010. godine i obuhvatalo je 1 201. adolescenta uzrasta od 15-18 godina u Teheranu. Podaci su prikupljeni na osnovu Sistema za nadzor ponašanja mladih (IRBSS). Korišćena je višestepena metoda skupljanja uzoraka. Pitanja su se ticala alkohola i droga. Rezultati su pokazali da 15.1 % ima neko iskustvo s alkoholom, s tim da je procenat značajno veći kod dečaka (21.9 %) u odnosu na devojke (8.4 %). 3.1 % mladih je koristilo opijum i marihuanu. 5.6% je koristilo ekstazi.³⁹

Psihoaktivne supstance imaju dugu istoriju upotrebe u ljudskoj civilizaciji i još uvek predstavljaju jedan od ozbiljnih zdravstvenih rizika. Evidencija je pokazala da su u poslednje 2 decenije u Nigeriji upravo adolescenti deo populacije koji u najvećoj meri koristi psihoaktivne supstance. Da bi se dobili jasniji podaci ispitano je 280 nigerijskih adolescenata. Podaci su analizirani ručno. Intervjuisano je 195 momaka i 85 devojaka, učenika srednje škole. Studija pokazuje da je 56 % koristilo jednu ili više supstanci. Najčešće korišćena supstance je kola orah zatim cigareta i marihuana. Najčešći razlog za korišćenje bilo koje supstance je želja da se eksperimentiše (54 %).⁴⁰

Rizici i rizična ponašanja povezana sa upotrebom PAS

Korišćenje psihoaktivnih supstanci nosi sa sobom brojne rizike i probleme.⁴¹ Pored toga što negativno deluje na zdravlje adolescenata, upotreba psihoaktivnih supstanci povlači za sobom brojna rizična ponašanja i izloženost opasnosti. Prema podacima Ujedinjenih nacija u 2005. godini, 5 % svetske populacije, odnosno 200 miliona ljudi starih između 15 i 65 godina, koristilo je ilegalne droge bar jednom u poslednjih godinu dana. Čak 160 miliona ljudi koristilo je kanabis, 30 miliona koristilo je amfetamine i lekove, 16 miliona opijate, dok je 14 miliona ljudi koristilo kokain. Smatra se da u terapijskom pristupu opijati i dalje predstav-

ljaju najveći problem u svetu.⁴² Treba napomenuti da konzumiranje alkohola i cigareta takođe nosi sa sobom velike rizike. Verovatnoća dobijanja raka pluća je 10 puta veća kod pušača nego kod nepušača, a čak 15-20 puta veća kod onih koji dnevno popuše dve ili više pakli cigareta. Pušači takođe imaju 2-4 puta veći rizik da dobiju koronarne bolesti srca, a čak 90% teških respiratornih oboljenja su posledica pušenja.⁴³

Generalno gledano, samoubistvo je procenjeno kao drugi vodeći uzrok smrti među mladima od 10-24 godina. Da bi se bolje razumeli uzroci ove pojave, sprovedena su istraživanja s težnjom da se razjasni odnos između suicidalne ideje i upotrebe kanabisa. Analiza je pokazala da intenzivna upotreba kanabisa - barem nekoliko puta nedeljno, vodi ka povećavanju suicidalnih misli kod momaka u adolescentom dobu. Nema dokaza da suicidalne misli dovode do upotrebe kanabisa kod oba pola.⁴¹ Podaci uzeti iz Istraživanja o rizičnom ponašanju mladih (2001-2009) u Americi, poslužili su kao osnova studije koja je nastojala da ispita povezanost upotrebe deset najčešćih psihoaktivnih supstanci (alkohol, kokain, ekstazi, halucinogeni, heroin, inhalanti, marihuana, metamfetamini, steroidi i duvan) sa četiri vrste suicidalnih ponašanja (suicidalne ideje, suicidalni plan, pokušaj samoubistva, pokušaja samoubistva koji zahteva medicinsku pomoć). Analizirano je ukupno 73 183 srednjoškolaca. U obzir su uzeti i drugi faktori poput socio-demografske varijable, mogućeg nasilja, seksualnog odnosa, simptoma depresije i poremećaja ishrane. Analiza je pokazala da adolescenti koji imaju istoriju upotrebe heroina imaju najveću verovatnoću za suicidalna ponašanja, zatim slede korisnici metamfetamina i steroida. Upotreba kokaina, ekstazija, halucinogena i inhalata pokazuje umerenu vezu sa suicidalnim ponašanjem. Korisnici marihuane, alkohola i duvana su takođe imali povećane šanse za suicidalnost.⁴⁴

Upotreba psihoaktivnih supstanci može da se dovede u vezu sa seksualno rizičnim ponašanjem i promiskuitetom među mladima. Ukupno 2668 starijih srednjoškolaca uzrasta od 15 do 23 godine učestvovalo je u istraživanju sprovedenom u 10 srednjih škola u Kini. Upitnik je korišćen za prikupljanje podataka o seksualnom ponašanju i upotrebi psihoaktivnih supstanci. Rezultati su otkrili da je procenat učenika koji su ikada imali seksualni odnos u životu 7,0 %, dok je 5.1 % imalo seksualni odnos u poslednja 3 meseca. Među učenicima koji su imali seksualni odnos tokom poslednja tri meseca, 42.1 % je bar jednom imalo nezaštićen seksualni odnos, a 49.4 % je imalo seksualni odnos sa dva ili više partnera. Analize su pokazale da je upotreba duvana i nezakonitih droga povezana sa praktikovanjem nezaštićenog seksualnog odnosa.⁴⁵

Veza između stalnih tetovaža, upotrebe psihoaktivnih

supstanci i rizičnog ponašanja je još jedna od nedovoljno istraženih tema. Neka od istraživanja potvrđuju da su stalne tetovaže veoma snažno povezane sa rizičnim ponašanjem adolescenata. Jedna od detaljnijih anketa obuhvatila je nacionalno reprezentativni uzorak od 6 072 američka adolescenata, tokom 1995. i 1996. godine. Od ukupnog uzorka mladih, 4.5 % je prijavilo da ima trajne tetovaže. Tetoviranje je značajno povezano sa starijim uzrastom, životom sa samo jednim roditeljem i nižim socio-ekonomskim statusom, ali nije bilo značajnih veza sa polom, etničkom pripadnošću, ili susedstvom iz koga adolescenti dolaze. Tetoviranje je snažno povezana i sa vršnjačkom upotrebom supstanci. Tetoviranje kod adolescenata je nezavisno i značajno povezano sa prijavljenim seksualnim iskustvom, upotrebom psihoaktivnih supstanci, nasiljem i problemima u školi.⁴⁶

ZAKLJUČAK

Istraživanjima u ovoj oblasti prikazani su različiti aspekti upotrebe psihoaktivnih supstanci. Kako je adolescentna zloupotreba PAS kompleksni problem, nastojali smo da prikazemo studije koje se tiču faktora koji dovode do upotrebe psihoaktivnih supstanci među mladima, nacionalne studije koje nastoje da utvrde činjenično stanje u određenoj zemlji ili studije koje obuhvataju više zemalja, kao i istraživanja koja se bave posledicama upotrebe psihoaktivnih supstanci. Rezultati variraju od zemlje do zemlje i menjaju se tokom godina. Tome u prilog govore brojne sprovedene studije. I pored toga što je u vezi sa ovim problemom mnogo toga razjašnjeno, mere koje se preduzimaju ne daju zadovoljavajuće rezultate. Upravo iz navedenih razloga, neophodno je razviti odgovarajuće strategije za borbu protiv zloupotrebe PAS među adolescentnom populacijom. Izbor strategije treba da bude u skladu sa karakteristikama problema u zajednici, lokalnim odrednicama, socijalnim i kulturnim posebnostima. Takođe treba ispitati prihvatljivost strategije. Možemo konstatovati da je upotreba psihoaktivnih supstanci među adolescentima uvek aktuelni problem i izazov na koji savremena društva nastoje da odgovore.

LITERATURA

1. Yang L, Li J, Yiping Z, Wendong Z, Fuqiang D, Ren Z et al. Reported reasons for initiating drug use among drug-dependent adolescents and youths in Yunnan, China. *Am J Drug Alcohol Abuse*. 2009;35(6):445-53.
2. Gerra G, Angioni L, Zaimovic A, Moi G, Bussandri M, Bertacca S et al. Substance use among high-school students: relationships with temperament, personality traits, and parental care perception. *Subst Use Misuse*. 2004 Jan;39(2):345-67.
3. Calvete E, Estévez A. use in adolescents: the role of stress, impulsivity, and schemas related to lack of limits. *Adicciones*. 2009;21(1):49-56.
4. Cava MJ, Murgui S, Musitu G. Differences in protective factors of substance use in early and middle adolescence. *Psicothema*. 2008 Aug;20(3):389-95.
5. Kliewer W, Murrelle L. Risk and protective factors for adolescent substance use: findings from a study in selected Central American countries. *J Adolesc Health*. 2007 May;40(5):448-55.
6. Piko BF, Skultéti D, Luszczynska A, Gibbons FX. Social orientations and adolescent health behaviours in Hungary. *Int J Psychol*. 2010 Feb;45(1):12-20.
7. Simons-Morton B. Social influences on adolescent substance use. *Am J Health Behav*. 2007 Nov-Dec;31(6):672-84.
8. Malbergier A, Cardoso LR, Amaral RA. Adolescent substance use and family problems. *Cad Saude Publica*. 2012 Apr;28(4):678-88.
9. Amrani R, Errais S, Fakhfakh R, Dridi H, Ben Said E, Ben Othman H et al. Risk factors of drug use in school environment in Tunis. *Tunis Med*. 2002 Oct;80(10):633-9.
10. de Looze M, Harakeh Z, van Dorsselaer SA, Raaijmakers QA, Vollebergh WA, ter Bogt TF. Explaining educational differences in adolescent substance use and early sexual debut: the role of parents and peers. *J Adolesc*. 2012 Aug;35(4):1035-44.
11. Peltzer K. Leisure time physical activity and sedentary behavior and substance use among in-school adolescents in eight African countries. *Int J Behav Med*. 2010 Dec;17(4):271-8.
12. Wichstrøm T, Wichstrøm L. Does sports participation during adolescence prevent later alcohol, tobacco and cannabis use? *Addiction*. 2009 Jan;104(1):138-49.
13. Kirkcaldy BD, Shephard RJ, Siefen RG. The relationship between physical activity and self-image and problem behaviour among adolescents. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*. 2002 Nov;37(11):544-50.
14. Bobakova D, Madarasova Geckova A, Reijneveld SA, van Dijk JP. Subculture affiliation is associated with substance use of adolescents. *Eur Addict Res*. 2012;18(2):91-6.
15. Slater MD, Henry KL. Prospective influence of music-related media exposure on adolescent substance-use initiation: a peer group mediation model. *J Health Commun*. 2013;18(3):291-305.
16. ter Bogt TF, Gabhainn SN, Simons-Morton BG, Ferreira M, Hublet A, Godeau E et al. Dance is the new metal: adolescent music preferences and substance use across Europe. *Subst Use Misuse*. 2012 Jan;47(2):130-42.
17. Ford JA, Hill TD. Religiosity and adolescent substance use: evidence from the national survey on drug use and health. *Subst Use Misuse*. 2012 Jun;47(7):787-98.
18. Bergen HA, Martin G, Richardson AS, Allison S, Roeger L. Sexual abuse, antisocial behaviour and substance use: gender differences in young community adolescents. *Aust N Z J Psychiatry*. 2004 Jan-Feb;38(1-2):34-41.
19. Bailey JA, McCloskey LA. Pathways to adolescent substance use among sexually abused girls. *J Abnorm Child Psychol*. 2005 Feb;33(1):39-53.
20. Wallace JM Jr, Bachman JG, O'Malley PM, Johnston LD, Schulenberg JE, Cooper SM. Tobacco, alcohol, and illicit drug use: racial and ethnic differences among U.S. high school seniors, 1976-2000. *Public Health Rep*. 2002;117 Suppl 1:S67-75.
21. Fang L, Barnes-Ceeney K, Schinke SP. Substance use behavior among early-adolescent Asian American girls: the impact of psychological and family factors. *Women Health*. 2011 Nov;51(7):623-42.
22. Goncy EA, Mrug S. Where and when adolescents use tobacco, alcohol, and marijuana: comparisons by age, gender, and race. *J Stud Alcohol Drugs*. 2013 Mar;74(2):288-300.
23. Rekve R, Lindbaek M. Drug abuse among high school students in Hamar in 1999. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 2002 Oct 20;122(25):2448-51.
24. Qian L, Yi HG, Tian BC, Zhang W, Zhang JB. Alcohol consumption and drug use among middle school students aged 13-15 in 4 cities of China. *Zhonghua Liu Xing Bing Xue Za Zhi*. 2006 Jun;27(6):483-7.

25. Guimarães JL, Godinho PH, Cruz R, Kappann JI, Tosta LA Jr. Psychoactive drug use in school age adolescents, Brazil. *Rev Saude Publica*. 2004 Feb;38(1):130-2.
26. Ljubotina D, Galić J, Jukić V. Prevalence and risk factors of substance use among urban adolescents: questionnaire study. *Croat Med J*. 2004 Feb;45(1):88-98.
27. Brković A, Pranjić N, Zildzić M, Beganlić A. Usage of psychoactive substances among adolescents in Tuzla Canton. *Med Arh*. 2008;62(2):88-91.
28. Ogel K, Corapcıoğlu A, Sir A, Tamar M, Tot S, Doğan O et al. Tobacco, alcohol and substance use prevalence among elementary and secondary school students in nine cities of Turkey. *Turk Psikiyatri Derg*. 2004 Summer;15(2):112-8.
29. Pavlović Z, Jakovljević B. Frequency and risk factors of the use of psychoactive substances among the young. *Vojnosanit Pregl*. 2008 Jun;65(6):441-8.
30. Radovanović S, Milić Č, Kocić S. General characteristics of psychoactive substances consumption and abuse among high school population. *Med Pregl* 2010; LXIII (9-10): 616-19.
31. Dimitrijević I, Brković D, Dimčić-Tasić G, Anđelić S, Damjanović D, Nikolić D et al. Level of knowledge, attitudes and substance use among students of primary and secondary schools in Belgrade 2010/2011. – Pilot study. *Sanamed* 2011; 6(1): 13-17.
32. Beck F, Legleye S. Sociology and epidemiology of consumption of psychoactive substances in adolescents. *Encephale*. 2009 Dec;35 Suppl 6:S190-201.
33. Jurgaitiene D, Zaborskis A, Sumskas L. of drug use among students of vocational schools in Klaipeda city, Lithuania, in 2004-2006. *Medicina (Kaunas)*. 2009;45(4):291-301
34. Musiał B, Czaja-Bulsa G, Szechter-Grycewicz A, Brodzińska B, Marasz A. Drinking and drug abuse among gymnasium students in Szczecin. *Ann Acad Med Stetin*. 2012;58(2):40-3.
35. Petrariu FD, Mezei A, Huțuleac A, Dobrin PR, Knieling A. Study about the associated use of different types of drugs by high school students. *Rev Med Chir Soc Med Nat Iasi*. 2011 Jul-Sep;115(3):919-26.
36. Kuntsche E, Simons-Morton B, Fotiou A, ter Bogt T, Kokkevi A; Health Behavior in School-Aged Children Study. Decrease in adolescent cannabis use from 2002 to 2006 and links to evenings out with friends in 31 European and North American countries and regions. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 2009 Feb;163(2):119-25.
37. White A, Chan GC, Quek LH, Connor JP, Saunders JB, Baker P et al. The topography of multiple drug use among adolescent Australians: findings from the National Drug Strategy Household Survey. *Addict Behav*. 2013 Apr;38(4):2068-73.
38. Mukhopadhyay DK, Mukhopadhyay S, Sinhababu A, Biswas AB. Are the adolescent behaviors too risky? A school-based study in a district of West Bengal, India. *J Trop Pediatr*. 2012 Dec;58(6):496-500.
39. Baheiraei A, Hamzehgardeshi Z, Mohammadi MR, Nedjat S, Mohammadi E. Alcohol and drug use prevalence and factors associated with the experience of alcohol use in Iranian adolescents. *Iran Red Crescent Med J*. 2013 Mar;15(3):212-17.
40. Idris SH, Sambo MN. Psycho-active substance use among in-school adolescents in Zaria, north western Nigeria: what are the triggers? *Niger J Med*. 2009 Jul-Sep;18(3):291-4.
41. Mitić Milana, Đukić-Dejanović Slavica, Krasić Dragana, Ranković Milica, Klinički centar, Klinika za mentalno zdravlje Niš, Medicinski fakultet u Kragujevcu, Klinički centar Kragujevac, Klinika za psihijatriju, Kragujevac Psihološko-bihevioralne karakteristike samopovređivanja adolescenata Engrami 2011; 33(1): 21-28
42. Đukić-Dejanović Slavica M., Milovanović Dragan R., Farmakoekonomija lečenja bolesti zavisnosti Psihijatrija danas, 2002; 34: 1-2: 5-26,
43. van Ours JC, Williams J, Fergusson D, Horwood LJ. Cannabis use and suicidal ideation. *J Health Econ*. 2013 May;32(3):524-37.
44. Wong SS, Zhou B, Goebert D, Hishinuma ES. The risk of adolescent suicide across patterns of drug use: a nationally representative study of high school students in the United States from 1999 to 2009. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*. 2013 Jun 7.
45. Li S, Huang H, Xu G, Cai Y, Huang F, Ye X. Substance use, risky sexual behaviors, and their associations in a Chinese sample of senior high school students. *BMC Public Health*. 2013 Apr 4;13:295.
46. Roberts TA, Ryan SA. Tattooing and high-risk behavior in adolescents. *Pediatrics*. 2002 Dec;110(6):1058-63.